

hivatalos kultúrpolitikájához is. 1919 júliusában mégis betiltották. Ennek okát néhány szóban legfőlebb jelezni lehet. Kun Béla az Országos Pártgyűlés második napján tartott választóbeszédében „a burzsoá dekadencia terméke”-nek nevezte a *Ma* irodalmát. Nyilatkozata a *Vörös Újság* 1919. június 14-i számában jelent meg. Kassák a *Ma* július 1-i számában válaszolt, *Levél Kun Bélához a Művészet nevében* címmel. Nagyrabecsülését fejezte ki Kun politikai fölkészültsége iránt, de kétségbe vonta művészeti tájékozottságát. Pogány József helyettes népbiztos a következő szám után megvonta a lap engedélyét.

Kérdések:

1. Hasonlítsd össze Ady „*Góg és Magóg fia vagyok én*” kezdetű, Babits *A lírikus epilógja* és Kassák *Mesteremberek* című versét!
2. Hányféle szembeállítás található a *Mesteremberek* szövegében?
3. Hogyan magyaráznád e vers 11. és 12. sorát?
4. „*A terekre új mīthoszokat zengő acélból
s a döglött sínekre üvöltő, tüzes lokomotívokat lökünk.*”
Próbáld értelmezni ezeket a sorokat!
5. Világirodalmi olvasmányaitokban hol találkoztatok eddig a mozdony dicsőítésével? Mit jelképezhet a mozdony a költő számára?

A száműzetés évei

börtön és
emigráció

A Tanácsköztársaság bukása után Kassák börtönbe került. Keszthelyen, majd a pesti Gyűjtőfogházban raboskodott. Kiszabadulásakor, 1920 elején egy dunai hajóskapitány a kémény tövében, egy ládaszerű üregben csempészte ki az országból.

Bécsben azonnal hozzálátott a magyar avantgarde újra-szervezéséhez. 1920. május 1-én újra indult a *Ma*. A szerkesztő igen magas mércét állított maga elé, s folyóiratát hamarosan a nemzetközi avantgarde központjai sorába emelte.

3500 soros prózaversben megírta a közelmúlt történetét. A részlet-szépségekben bővelkedő, de egészében egyenetlen *Máglyák énekelnek* (1920) három része közül az első az őszirózsás forradalmat beszéli el, a leghosszabb a Tanácsköztársaságot, örömmámorával és belső nehézségeivel, hatalmi harcaival és egy helyben topogásával jeleníti meg, a befejezés pedig a fehérek uralmának rémlátomását idézi föl.

Kassák rendkívül mélyen élte át a forradalom elbukását, ám annak okai közül nem annyira a külső túlerővel, mint inkább a belső éretlenséggel foglalkozott. A *Máglyák énekelnek* megrázó erővel fejezi ki a Tanácsköztársaság leveretését, de a munkásállam sorsának tragikumát nemcsak ebből vezeti le, hanem belső feszültségekből is. Ebben a szellemben ejt szót arról, hogyan s miért szegült szembe a *Ma* szerkesztője azzal a törekvéssel, mely az irodalmat közvetlenül a párt politikájának akarta alárendelni.

Ez az utolsó költői mű, mely egyértelműen expresszionistának mutatja Kassák jelrendszerét. Írásmódjának megváltozását nem magyarázhatjuk művészi fejlődésének belső törvényszerűségeivel. A forradalom elbukása lehetetlenné tette a prófétáló magatartás változatlan fönntartását. Az *Új versekben* (1923) közzölt 22. cím nélküli költemény szavaival „*az ige meghalt, s most a tények és tárgyak demonstrációja következik*”.

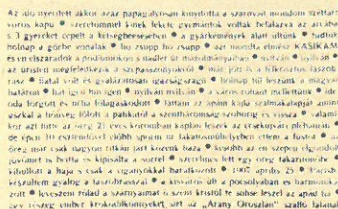
A ló meghal a madarak kirepülnek

Bécsi tartózkodása alatt a magyar avantgarde vezetője a józanságban keresett menedéket a keserűség, sőt némi csalódottság elől, s egyre jobban az orosz és a holland *konstruktivisták törekvéseihez vonzódott*. Ezután is törekedett új igemetaforák teremtésére, de *a korábbinál sokkal inkább foglalkoztatták a versépítés törvényei*, különböző szövegrészek összeillesztésének módozatai.

*Máglyák
énekelnek*

prózavers a
forradalmak
idejéről

fordulat a
konstruktivizmus
irányába

a mű nyomtatott képe kiemelte a szöveg lendületét

költői előzmények

424

hasonlat helyett
azonosítás

Kassák művében az azonosítás veszi át a hasonlat szerep-
körét, ezért érez az olvasó megszakítottságot és nem folyto-
nosságot. A költemény elején még viszonylag szerény záró-
jel, az apára való visszaemlékezés téríti el figyelmünket a
történet vonalszerű előrehaladásáról, később azonban már
az események, sőt a dolgok is elveszítik azonosságukat:

folytonosság
helyett
megszakítottság

„higgyétek el az elefánt nem nagyobb mint a bolha
a vörös nem vörösebb mint a fehér”.

Ady jelképteremtő verseiben – gondoljunk *A fekete zongora*, *A fehér kendő*, *a Kocsi-út az éjszakában* vagy *Az eltévedt lovas* című költeményre – a jelentést annyira bonyolultá, ki nem mondottá formálta, a nyelvi sűrítésnek olyan magas fokát valósította meg, amelyre korábbi költészetünkben még Aranyánál sem akadt példa. Kassák kivételes ítélőképes-séggel látta be, hogy nagy elődje fölülmúlhatatlanul kimerítette a jelképteremtés lehetőségeit, s ezért más irányban kell tájékozódni. A jelkép helyett a szillepszisz a formaalkotó elve. Ez az alakzat nem egyéb, mint egyazon szónak kétféle, átvitt és eredeti értelmű használata. *A ló meghalban* a szillepsziszek is a vonalszerűséget rombolják, hiszen tulajdon-

jelkép helyett
szillepszisz

képpen olyan mondathoz hasonlítanak, amely két össze nem illő félmondatból áll:

„és mélyek lettünk mint a fekete kutak a bánya vidékén és mentünk és mentünk”

„krisztus könnyeit fogjuk inni a nádfödelű pajtában és szilvóriumot”

„szittya az öltözőben felejtette az új vallás kulcsát”

„pincérek átszaladnak rajtunk a fekete levessel”.

a késleltetés és gyorsítás eszközei

Az azonosítások és a szillepsziszek általában késleltető hatásúak. A költemény jelrendszerének összetettségére jellemző, hogy a tömbök közötti vágások gyorsítják az ütemet. Az egyes tömbök különböző hangneműek. A magasztosságot prózaiság, sőt artikulálatlan kifejezés szakítja meg. A vágások élesek, s az elbeszélést hiányossá teszik:

hangnemváltások

*„hej haj de az ember sorsa olyan mint a
mindenkinek nyitva volt a szeme s a falak mögött láttuk
amint a világ
kifordítja szűrét
budapest-páris-berlin-kamcsatka-szentpétervár”*

a belső történet –
a látomás –
keresztezi a
külsőt: az utazást

Mi ad a megszakítottságnak mélyebb indoklást Kassák önéletrajzi költeményében? Főként az, hogy a belső történet állandóan fölébe kerekedik a külső eseményeknek. Korábbi szerzők látomás-verseiben az allegorikus történet önmagában hordta értelmét. Kassák művében ezzel szemben a világforradalom belső látomása állandóan keresztezi és torzítja a ténylegesen megtörténtnek állított utazást: a csavargó nyugat-európai útján jut el a megvilágosodáshoz, annak a fölismeréséhez, hogy a világot Oroszország fogja megváltani:

„semmi kétség az asztrakháni péklány vagy a szentpétervári szajha

egy napon meg fogja szülni az új embert”

A tömörszerű építkezés korántsem azt jelenti, hogy *A ló meghal* szövege egyenletes részekre tagolódik. Ahogy a csavargók megérkeznek Párizsba, a tömbök rövidülnek. Erősödik a pátosz; a francia fővárost a vers ódai megszólítással köszönti. Sokasodnak a krisztusi megváltás képei, s a belső történet teljesen maga alá gyűri a külső eseményeket. A hatalmas fokozást a legfeltűnőbb kihagyás rekeszti be:

gyorsuló ütem,
fokozás

*„én láttam párist és nem láttam semmit
szeretném másállapotban várt rám az angyal földi állomáson”.*

A múltból hirtelen a jelenbe lépünk át. A társadalmi fejlődés után a költői teremtés létjogosultságának megindoklása és a mű két témájának rövid visszaidézése oldja a feszültséget, s zárja e nagyszerűen fölépített költeményt. A zárlat hangnemében, sőt a feszültség föloldásában is érezhető elégikus mozzanat: múlt és jelen szembeállításával a költő a magyar forradalommal kapcsolatos várakozásoknak és a Tanácsköztársaság bukása utáni számkivetettségnek ellentétét is kifejezi.

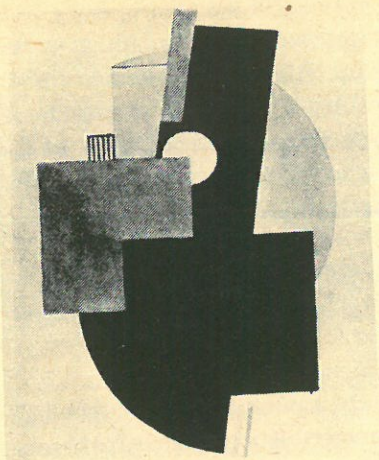
feloldás

A ló meghal lényegi eltávolodást hozott ahhoz a jelrendszerhez képest, melyet szerzője a tízes években használt. A korábban expresszionista Kassák érdeklődésének megváltozásához nyilvánvalóan az is hozzájárult, hogy 1920 előtt alig számottevő képzőművészeti tevékenysége Bécsben rendszeressé vált. A mértani elvontságban kereste a világ mélyszerkezetét, a létezővel szemben a lényegi rendet. A konstruktivizmus vonzotta, s ebben az irányzatban önálló műfajt tudott teremteni. Képzőművészeti ma világszerte láthatók az avantgarde történetét bemutató múzeumokban.

képzőművészeti
tevékenysége

Világanyám (1921), *Új versek* (1923), *Tisztaság könyve* (1926) és *35 vers* (1931) című kötetekben olvasható 100 cím nélküli, számozott versében világosan fölismerhető a képzőművészeti konstruktivizmus ösztönző hatása. Képvessé is akad közöttük, s többségük látszólag össze nem illő elemek képszerű elrendezése. Nem közölnek, hanem tárgyiasítanak. Nincs bennük jelkép; homályos célzások, mellékje-

a
konstruktivizmus
ösztönzése

Kassák Lajos: *Képarchitektúra*. 1922.

Kassák az általa kikísérletezett új műalkotástípus feladatául nem a tapasztalat világának ábrázolását, hanem egy attól független, öntörvényű világ megteremtését tűzte ki. A művészetnek azért kell függetlenítenie magát a jelentől, hogy a jövő tanítómestere lehessen: a műalkotások esztétikai minőségének olyan általánosabb értékképzeteket kell sugallania – rend, tisztaság, harmónia, sőt „tökéletesség” –, melyek egyszersmind egy új társadalmi eszmény kialakításában is döntő szerepet kell, hogy betöltsenek. Így értelmezendő Kassák kijelentése: „a képarchitektúra egy új világ kezdete”.

lentések helyett minden szót egyetlen alapjelentéssel kell azonosítanunk.

Példaként a 71. versre hivatkozhatunk. Azért csak példaként, mert a számozott versek írásmódját csakis az ismerheti meg alaposan, aki végigolvassa őket: összességükben fejtik ki hatásukat. „*A mellékucskákból jöttem*...” kezdetű mű mégis elárul valamit abból, mi is ösztönözhetette szerzőjét arra, hogy a konstruktivizmushoz közeledjék. A költemény belső önéletrajz. Három részre tagolódik. Az elsőben a beszélő olyan tömeg képviselőjeként jelenik meg, amely szembefordul a létező külvilággal, mert rendetlenséget, zűrzavart lát benne. Rombolni akar, hogy valódi egyensúly jöhesse létre. Üzenetet vár, de hiába. A világ nem változik. A záró sorokban a beszélő ugyanazt az életet látja maga körül, mint a vers kezdetén, de most már lemondóan vesz róla tudomást. A szivarok kiégtek, s a barátok alszanak. A kép Kassák mélységes csalódását fejezi ki, melyet a Tanácsköztársaság belső ellentmondásai okoztak benne. Ez a kiüresedés azonban egyáltalán nem készítette arra, hogy föl hagyjon a közös

*A mellékucskákból
jöttem*

belső önéletrajz, a
lázádtól a
csalódásig

ségi megváltás jövendölésével. Konstruktivista korszakában is a történelmi materializmus hívének vallotta magát, és társadalmi forradalmat óhajtott. A szocializmust olyan eszköznek vélte, mely arra szolgál, hogy az ember önmagát fejlessze, s művészként az új világrend megteremtésének törvényeit próbálta megtalálni. Eljövendő közösség egységes művészetének megteremtésén fáradozott, amidőn a mértan egyetemes törvényeiben kereste a jövő társadalmá számára megteremtendő puritán ízlés alapelveit.

hű a társadalmi
forradalom
eszméjéhez

Kérdések:

1. Keress példákat *A ló meghal* szövegében a folytonosságot megszakító vágásra!
2. Milyen halandza szavak fordulnak elő Kassák önéletrajzi költeményében? Mi a szerepük?
3. Hogyan értékeli a nyugat-európai csavargásra készülődő Kassák a környezetét: a kisvárost, a családot s a vallást?
4. Keresd meg a térképen Kassák csavargásának útvonalát!
5. Milyen sorokkal bizonyítható, hogy a világ elesettségét és a forradalom szükségességét *A ló meghal* költője a mese, illetve a *Biblia* nyelvén fejezi ki?
6. Tükröződik-e *A ló meghal* képalkotásában Kassák érdeklődése a mértani elrendezés iránt? Válaszodat szövegrészletekkel igazold!
7. Mit jelent ez a sor:
„ó de minden jó ember sorsába belepottyan legalább egy krokodilus”?
8. Miképpen bizonyíthatjuk, hogy *A ló meghal* költője a nemzetközi munkásmozgalom elkötelezett híve volt?
9. Hogyan értendők ezek a szavak:
„mi leharaptuk magunkban a szentimentalizmus hetedik fejét”?
10. Mivel indokolja a társadalmi jóslat megfogalmazója, a „szőke tovaris”, hogy Oroszország fogja megváltani a világot?